

Hz. Peygamber'in Fiillerinin Hükme Tesiri Meselesine Aliyyü'l-Kârî'nin Yaklaşımı *

Muhammed Furkan Taha DEMİRBAŞ

Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı
Res. Assist., Süleyman Demirel University Faculty of Theology Department of Hadith,
Isparta/TÜRKİYE
muhammeddemirbas@sdu.edu.tr | orcid.org/0000-0003-3022-8439

Mehmet ÖZŞENEL

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı
Prof. Dr., Marmara University Faculty of Theology Department of Hadith
İstanbul/TÜRKİYE
(Görevlendirme) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
(Assignment) Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences
Isparta/TÜRKİYE
mozsenel@hotmail.com | orcid.org/0000-0001-6370-3967

Özet

Ağırlıklı olarak hicrî X., miladi XVI. asırda yaşayan ve 1014/1605 yılında vefat eden Aliyyü'l-Kârî, çocukluk döneminden itibaren ilim tahsiline başlamış, bu doğrultuda önce Herat'ın daha sonra Mekke'nin önde gelen âlimlerinden dersler almıştır. Öğrenimini tamamladıktan sonra kendi zamanındaki ilmî çevrelerin teveccühünü kazanmış, bir taraftan eser telifiyle iştigal ederken diğer taraftan pek çok talebe yetiştirmiştir. Önceleri kırâat ve hat sanatlarındaki maharetiyle öne çıkmış, herhangi bir resmi vazife kabul etmemiş, kendi eliyle yazdığı mushafı satarak senelik kazancını temin etmiştir.

* Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanmakta olan "Hanefî Hadîs Usûlü Anlayışı ve Aliyyü'l-Kârî'nin Bu Anlayıştaki Yeri" başlıklı doktora tezi kapsamında ulaşılan verilerden üretilmiştir.

Geliş/Received: 02.04.2022 | **Kabul/Accepted:** 25.06.2022 | **Yayın/Published:** 30.06.2022

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Muhammed Furkan Taha DEMİRBAŞ – Mehmet ÖZŞENEL | CC BY-NC-ND 4.0 International

Aralarında sarf, tefsir, fıkıh, fıkıh usûlü, hadis, hadîs usûlü, tasavvuf gibi muhtelif ilim dallarının yer aldığı farklı alanlarda iki yüzden fazla eser telif etmiştir. Müellifin farklı ilim dallarına vâkıf olması ve eser verdiği pek çok sahada kabul görmesi onun düşüncelerini son derece önemli bir hale getirmektedir. Bu minvalde fıkıh, fıkıh usûlü ve hadis ilimleriyle bağlantılı olduğu bilinen Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin hükme tesiri konusunu Aliyyü'l-Kârî'nin bütüncül yaklaşımı ve geniş bir perspektife yayılmış olan uygulamalarıyla incelemek son derece faydalı sonuçlar doğuracaktır.

Bu çalışmanın amacı fıkıh usûlü, fıkıh ve hadis ilimlerinde önemli bir yeri olan Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin hükme tesiri konusunu teorik bir biçimde Hanefîlerin bakış açılarıyla, pratikte de Aliyyü'l-Kârî'nin uygulamaları üzerinden incelemektir. Çalışmanın merkezinde Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilleri konusunu bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in fiilleri tabiri ile onun kasıtlı bir biçimde gerçekleştirdiği, ümmet tarafından tâbi olunması ve uygulanması mümkün olan fiilleri kastedilmektedir. Konu ile irtibatı bulunan ve konunun anlaşılması için bilinmesine ihtiyaç duyulan çeşitli hususlar bulunmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilinin niteliği tespit edilmelidir. İkinci olarak uygulamanın ona mahsus olup olmadığının anlaşılması gerekmektedir. Zira Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) uyguladığı bazı şer'î hükümlerin ümmet hakkında aynı vasfı taşıması söz konusudur.

Cumhura göre Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) hükmü bilinen ve ona mahsus olmadığı anlaşılan fiillerinin ümmet için de aynı hükmü ifade ettiği belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) hükmü bilinmeyen fiilleri ise ibâdâta yahut da muâmelâta ilişkin olması bakımından iki kısımda ele alınmıştır. Ümmetin onun muâmelâta dair olan fiillerini uygulamasının hükmünün ibâha olduğu hususunda icmâ edilmiştir. Ancak ümmetin onun ibâdâta dâhil olan ve vasfı bilinmeyen fiillerine tabi olmasının hükmü hem mezhep içi hem de mezhepler arası tartışmalara konu olmuştur. Bu hususta dört farklı görüş serdedilmiştir. Bazı âlimler Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilinin niteliği belirleninceye kadar tevakkuf edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Diğer bir kısım ise Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilinin aslı itibarıyla ona mahsus olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre ümmetin –o fiilde Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) ortak olduğuna delâlet eden bir delil bulunmadıkça- ona tabi olmasının hükmü ibâhadır. Görüşlerine çeşitli ayet-i kerîmeleri delil gösteren bazı âlimler ise ümmeti ittibâdan men edecek bir delil bulunmadıkça Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerine tâbi olmanın vacip olduğunu öne sürmüşlerdir. Aliyyü'l-Kârî cumhura göre ümmetin hükmü bilinmeyen konularda Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerine ittibâsının mübah olduğunu belirtmiş ve bir fiilinin aslı itibarıyla ona mahsus olmadığını, şer'î bir hüküm ifade ettiğini bildirmiştir. Kendisi de bu konuda cumhurun görüşünü tercih etmiştir.

Aliyyü'l-Kârî Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin şer'î bir hüccet olduğunu savunmuş ve istidlâllerinde nebevî fiillerden de istifade etmiştir. Ayrıca müellif fer'î meselelerde –özellikle Hanefîler ile Şâfîîler arasındaki- tartışmalara vurgu yapmış ve bu konularda Hanefîlerin görüşlerini tercih etmiştir.

Aliyyü'l-Kârî Hanefî usûlüne göre ümmetin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) haricî bir karineden bağımsız olan fiillerini uygulamasının hükmünün nedb olduğunu belirtmiştir. Müellifin bu ifadesinden bazı karinelerle ümmetin uygulamasına verilen hükmün değişiklik gösterebileceği anlaşılmıştır. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin emir, nehiy, terk, muvâzabe ve inkâr gibi unsurlarla beraber bulunmasının ve fiili işleme sıklığının bu karineler arasında olduğu ve ümmete yansıyan hükme belirli ölçülerde tesir ettiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin ümmete farz, vâcip, sünnet-i müekke, müstehab veya caiz gibi hükümler halinde yansımış olabileceği tespit edilmiş ve bahsi geçen karinelerin hükmü belirlemedeki rollerine işaret edilmiştir. Müellif Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin zâtî özellikleri ile bağlantılı bazı konularda da beyanlarda bulunmuş, böylece konuya dair küllî bir bakış açısı ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hz. Peygamber'in fiilleri, İttibânın hükmü, Muvâzabe, Aliyyü'l-Kârî

Alî al-Qārî's Approach to the Issue of the Effect of the Acts of the Prophet to the Judgement**

Summary

Alî al-Qārî lived between 930/1524 and 1014/1605. He started to study science from his childhood, and accordingly, he took lessons from the leading scholars of Herât and Makka. After completing his education, he gained the favour of the scholarly circles of his time, while dealing with writing books on the one hand, he trained many students on the other. At first, he came to the fore with his skill in recitation of Quran and calligraphy and did not accept any official duties and earned his annual income by selling the muşhafs he wrote. He wrote more than two hundred books in different fields, including various branches of science, such as şarf, tafsîr, fiqh, methodology of fiqh, hadîth, methodology of hadîth and sufism. The fact that he is knowledgeable in different branches of science and that he is accepted in many fields of Islamic disciplines make his thoughts extremely significant. In this respect, examining the effect of the acts of the Prophet Muhammad, who is known to be related to fiqh, methodology of fiqh and

** This study was derived from the data obtained within the scope of the doctorate dissertation titled "The Understanding of Hanafi Usul al-Hadith and Alî al-Qārî's Place in This Understanding", which is being prepared at the Institute of Social Sciences of Süleyman Demirel University.

hadith sciences, to the judgement with Ali al-Qari's holistic approach and applications spread over a wide perspective will yield extremely useful results.

The aim of this study is to examine the effect of the acts of the Prophet, who has an important place in methodology of fiqh and the sciences of fiqh and hadith, to the judgement theoretically from the perspective of Ḥanafis and through the practices of Alī al-Qārī in practice. At the center of the study is the subject of the actions of the Prophet. By the words of the Prophet's actions, it is meant the actions that he performed intentionally and that can be followed and applied by the ummah. There are various issues that are in contact with the subject and have to be known in order to understand the subject. In this context, first of all, the nature of the action of the Prophet should be determined. Secondly, it is compulsory to understand whether the application is specific to him or not. Because, it is in question that some of the Sharīa rules applied by the Prophet do not have the same qualifications about the ummah.

According to the majority, it is stated that the actions of the Prophet, whose decrees are known and not peculiar to him, express the same decree for the ummah. The actions of the Prophet, whose decree is unknown, are discussed in two parts in terms of being related to worship or treatment. It is agreed that the rule of the ummah to implement his actions related to treatment is *ibāḥa*. However, the verdict of the ummah to be subject to his acts, which are included in worship and whose qualifications are not known, has been the subject of discussions both within and among sects. There are four different views on this issue. Some scholars have argued that it is compulsory to wait until the nature of the action of the Prophet is determined. Others claimed that the action of the Prophet was originally peculiar to him. According to them, the rule of the ummah to follow him -unless there is an evidence indicating that he is a partner with the Prophet in that deed- is *ibāḥa*. Some scholars, who cited various verses as evidence for their views, argued that it is obligatory to follow the actions of the Prophet unless there is any evidence that will prevent the ummah from following the same belief. Alī al-Qārī stated that it is permissible for the ummah to follow the actions of the Prophet on matters whose judgment is unknown, and stated that an act is not peculiar to him in essence, but expresses a legislative act. He also preferred the opinion of the majority on this issue.

Alī al-Qārī argued that the actions of the Prophet are a Sharīa proof and he also benefited from prophetic actions in his inferences. In addition, the author emphasized the debates on secondary issues -especially between Ḥanafis and Shāfiīs- and preferred the views of Ḥanafis on these issues.

Alī al-Qārī stated that, according to the Ḥanafi method, the rule of the ummah to implement the actions of the Prophet that are independent of an external presumption is

nadb. It is understood from this statement of the author that the judgment given to the practice of the ummah may vary with some presumptions. It has been determined that the acts of the Prophet together with the elements such as order, prohibition, abandonment, muwāzaba and denial, and the frequency of committing the act, are among these presumptions and have a certain effect on the ruling reflected on the ummah. In this context, it has been determined that the actions of the Prophet could be farḍ, wājib, sunnah muakkada, mustahab or permissible for the ummah, and the roles of the aforementioned presumptions in determining the verdict were pointed out. The author also made statements on some issues related to the intrinsic characteristics of the actions of the Prophet, thus presenting a universal perspective on the subject.

Keywords: Islamic Law, The Acts of The Prophet, The Judgement of Ittiba, Muwāzaba, Alī al-Qārī.

Giriş

Hanefîlerin hadîs anlayışında Sünnet, Kitâb ile birlikte edille-i şer'iyenin temel kaynağı konumundadır. Hanefîler sünneti sadece merfû rivayetlerle sınırlı tutmamışlar mürsel hadis ve sahâbî kavli gibi nebevî sünnete ait olma potansiyeli taşıyan bazı unsurları da sünnete ilhak etmişlerdir.¹ Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilleri de onlara göre sünnete ilhak edilen bu deliller arasında yer almaktadır.² Fiillerin hükme tesiri konusunun Şâfiîlerin başını çektiği bazı âlimler ile Hanefîler tarafından farklı yaklaşımlarla değerlendirildiği bilinmektedir. Söz konusu ihtilaf Hanefîlerin sünnet ve hadiste kendi anlayışlarını ortaya çıkarması bakımından önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra konu özellikle Hanefîliği salt re'ye indirgeyen birtakım iddiaların aksine bir delil niteliğindedir. Ayrıca bu konu sünneti "fazîletli bir ibadet kategorisi"nden ibaret olarak nitelendiren, onun teşrîî değerini ve ahkâma taallukunun sonuçlarını göz ardı eden yaklaşımların hatalı olduğunu ortaya koyması bakımından da önem taşımaktadır. Zira Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilleri sadece sünnet, mendûb ve müstehab olarak değerlendirilmemiş, birçok meselede farziyetin veya vücûbun delili sayılmıştır. Zikredilen sebeplerle çalışmada Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin hükme tesiri meselesi ele alınacaktır. Konu öncelikle teorik bir düzlemde Hanefî fıkıh usûlü eserlerinde ele alındığı şekliyle tartışılacak, daha sonra muhtelif ilim dallarına vukufiyeti ile tanınan

¹ Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî el-Mekkî el-Hanefî Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye fi şerhi Kitâbi'n-Nukâye fi'l-fikhi'l-Hanefî*, thk. Ahmed Ferîd el-Mizyedî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 1/14-16.

² Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî el-Mekkî el-Hanefî Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî ve tenkîhu'l-meânî şerhu Muhtasarî'l-Menâr*, thk. İlyas Kablân, (Beyrut: Dâru Sâdir, 2006), 377.

Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) eserlerinden örneklenecek ve netice olarak konunun Hanefî fıkıh telakkisindeki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiil ve takrîrlerini konu edinen bazı akademik çalışmalar bulunmaktadır.³ Örneğin İsmail Hakkı Ünal "Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamberin Fiilleri" adlı çalışmasında, konuyu mütekaddim Hanefî fukahâsından Kerhî (ö. 340/952), Cessâs (ö. 370/981) ve Serahsî'nin (ö. 483/1090) görüşleri çerçevesinde incelemiş ve sonuç kısmında hicrî beşinci asra kadar serdedilmiş düşünceler etrafında çeşitli çıkarımlarda bulunmuştur.⁴ Bekir Karadağ ise "Hanefî Fıkıh Kaynaklarında Hükme Delalet Etmesi Açısından Hz. Peygamber'in Dini Nitelikli Bir Fiile Devamı (Muvâzabe)" muvâzabe konusunu ayrıntılı bir biçimde incelemiş ve muvâzabenin hükmü ile delalet kuvveti hakkında kapsamlı bilgiler ortaya koymuştur.⁵ Bu çalışma meseleyi Aliyyü'l-Kârî'nin düşünce ve uygulamaları çerçevesinde ele almasıyla diğerlerinden ayrılmakta, dolayısıyla konu hakkındaki diğer araştırmalarla doğrudan bir benzerlik taşımamaktadır.

Bu çalışmada görüşlerini inceleyeceğimiz Aliyyü'l-Kârî hem bir Hanefî fakîhi ve usûl âlimi hem de bir muhaddis olarak ön plana çıkmaktadır. Kendisinin Hanefî Mezhebi'nin teşekkülünü tamamladığı bir dönemde yaşayıp eserler vermesi, her eserinde Hanefîlerin nakle verdiği önemi göstermeye yönelik çabası, onun konu hakkındaki görüşlerini önemli hale getirmektedir. Diğer yandan müellifin ele aldığı konularda Hanefî usûl düşüncesini sistematik ve özet bir biçimde nakletmesi Hanefîlerin konu hakkındaki düşüncelerini bir bütün olarak görme imkânı da sunmaktadır. Bu çerçevede konuyu incelemeye geçmeden önce Aliyyü'l-Kârî'nin hayatı ve eserlerinden kısaca bahsetmek yararlı olacaktır.

Tam ismi Nûruddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Sultân Muhammed olan müellif el-Kârî, el-Herevî el-Mekkî ve el-Hanefî nisbeleriyle tanınmış olup Herat şehrinde hicrî 930 senesi

³ Örnek olarak bk. Hasan Güleç, "Delil Olarak Hz. Peygamberin Fiilleri", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995), 67-78; Dursun Aygün, "Hz. Peygamberin Fiil ve Takrîrlerinin Delil Değeri", *Diyanet İlmî Dergi* 32/3 (1996), 107-128; Ali Bakkal, "Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri Hakkında Bir Değerlendirme", *İslam ve Yorum Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, haz. Fikret Karaman (Malatya: TDV Yayınları, 2017), 39-57; Rıdvan Kalaç, "Hz. Peygamber'in Fiillerinin Teşrîî Değeri –Bedruddin el-Makdisî Örneği-", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2020), 215-229.

⁴ Bk. İsmail Hakkı Ünal, "Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (1997), 191-199.

⁵ Bk. Bekir Karadağ, "Hanefî Fıkıh Kaynaklarında Hükme Delalet Etmesi Açısından Hz. Peygamber'in Dini Nitelikli Bir Fiile Devamı (Muvâzabe)", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2019), 553-569.

civarında doğduğu tahmin edilmektedir.⁶ Aliyyü'l-Kârî ilim tahsiline küçük yaşta Herat'ta başlamış ve orada Kur'ân-ı Kerîm'i hıfz etmiş, ayrıca tecvit ve kıraat ilimlerini öğrenmiştir.⁷ Sonraki dönemde Herat'tan Mekke'ye göç eden Aliyyü'l-Kârî ilmî tedrisatına orada devam etmiş ve beldenin ünlü âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil etmiştir.⁸ Kitap telifine de oldukça önem veren Aliyyü'l-Kârî'nin muhtelif ilim dallarında kaleme aldığı, bir kısmı risale şeklinde olan 263 eseri tespit edilmiştir.⁹ Devlet vazifesinde çalışmanın ihlâsa ve takvaya zarar vereceği düşüncesiyle herhangi bir resmi görevi kabul etmediği bilinen¹⁰ müellifin geçimini mahir olduğu sülüs ve nesih tarzında yazdığı mushafları satarak temin ettiği belirtilmiştir.¹¹ Aliyyü'l-Kârî vefat ettiği 1014 senesine kadar Mekke'de telifle meşgul olmuş, birçok talebe yetiştirmiştir.¹² Müellifin eserleri arasından *Mirkâtu'l-mefâtih*, *Şerhu müşkilâti Muvatta'*, *Tavdîhu'l-mebânî* ve *Fethu bâbi'l-inâyê* farklı özellikleriyle öne çıkmaktadır. Bunlardan *Mirkâtu'l-mefâtih* temelde bir hadis şerhi olmakla birlikte, Aliyyü'l-Kârî eserinin pek çok yerinde Hanefîlerin görüşlerine de işaret etmiştir.¹³ Şarihin aynı tavrı *Şerhu müşkilâti Muvatta'* adlı eserinde de muhtasar bir biçimde muhafaza ettiği söylenebilir.¹⁴ *Tavdîhu'l-mebânî* ise müellifin Hanefî fıkıh usûlü

⁶ Bk. Muhammed el-Emîn b. Fadlillâh el-Ulvânî el-Hamevî ed-Dımaşkî Muhibbî, *Hulâsatu'l-eser* (Beirut: Dâru Sâdir, ts.), 3/185-186; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin* (Beirut: Mektebetu'l-Müsennâ, ts.), 7/100; Ebû Ğays Muhammed Hayruddîn b. Mahmûd ed-Dımaşkî Ziriklî, *el-A'âm* (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 5/12; Abdulfettâh Ebû Ğudde, "Mukaddime", *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*, mlf. Ali el-Kârî (Beirut: Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, ts.), 58-59; Ebû'l-Fazl ed-Dimyâtî, "Mukaddime", *Şerhu müşkilâti Muvattai'l-İmâm Mâlik b. Enes*, mlf. Ali el-Kârî (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2004), 1/73-77; Halil İbrahim Kutlay, *el-İmâm Aliyyü'l-Kârî ve eseruhu fi ilmi'l-hadîs* (Beirut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987), 42-48; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 288-290.

⁷ Dimyâtî, "Mukaddime", 1/77; Kutlay, *el-İmâm Aliyyü'l-Kârî*, 52.

⁸ Muhibbî, *Hulâsatu'l-eser*, 3/185; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 7/100; Dimyâtî, "Mukaddime", 1/77; Kutlay, *el-İmâm Aliyyü'l-Kârî*, 52-54.

⁹ Dimyâtî, "Mukaddime", 1/88-102. Müellifin eserlerinden bir kısmını zikreden âlimler için bk. Muhibbî, *Hulâsatu'l-eser*, 3/185-186; Abdulfettâh Ebû Ğudde, "Mukaddime", 75-84; Kutlay, *el-İmâm Aliyyü'l-Kârî*, 115-166.

¹⁰ Abdulfettâh Ebû Ğudde, "Mukaddime", 62; Kutlay, *el-İmâm Aliyyü'l-Kârî*, 58.

¹¹ Ziriklî, *el-A'âm*, 5/12; Abdulfettâh Ebû Ğudde, "Mukaddime", 61; Kutlay, *el-İmâm Aliyyü'l-Kârî*, 56-57.

¹² Muhibbî, *Hulâsatu'l-eser*, 3/186; Abdulfettâh Ebû Ğudde, "Mukaddime", 69; Kutlay, *el-İmâm Aliyyü'l-Kârî*, 65-66, 84.

¹³ Rufet Şirinov, *Ali el-Kârî ve Şerh Metodu (Mirkâtu'l-Mefâtih Örneği)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 144.

¹⁴ Kutlay, *el-İmâm Aliyyü'l-Kârî*, 317-318. Şarihin tavrına örnek teşkil eden çeşitli uygulamaları için bk. Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî el-Mekkî el-Hanefî Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu müşkilâti Muvattai'l-İmâm Mâlik b. Enes*, thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2004), 1/220-221, 1/240-242, 1/292-293.

kaidelerini delilleri ile birlikte ele aldığı bir şerhtir.¹⁵ *Fethu Bâbi'l-Înâye* ise müellifin kendi ifadesiyle Hanefîlerin sünnete bağlılıklarını ispat etmek için telif ettiği, her meseleyi delilleriyle, etraflı bir biçimde ele aldığı müstesna bir eserdir.¹⁶ Dolayısıyla bu çalışmada müellifin görüşlerinin tespiti için temelde bu dört esere başvurulacak, yeri geldikçe onun farklı teliflerinden de istifade edilecektir. Aliyyü'l-Kârî'nin görüş ve uygulamalarına geçmeden önce konunun Hanefî usûlündeki yerine ve sınırlarına kısaca değinilecektir.

1. Hanefî Usûlünde Hz. Peygamber'in (Aleyhisselâm) Fiilleri

Hanefîlere göre Sünnet'e ilhak edilen delillerden bir tanesi de Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilleridir.¹⁷ Hanefîlerin burada Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) irâdî ve kastî olarak gerçekleştirdiği, (ümme't tarafından) uyulmaya ve uygulanmaya elverişli olan fiillerini söz konusu ettikleri belirtilmiştir. Dolayısıyla bunların dışında kalan ve uyku, bayılma gibi hallerde ortaya çıkan veya tabiî olarak gerçekleşen, şer'î teklifin taalluk etmediği fiiller konunun kapsamı dışında sayılmıştır.¹⁸

1.1. Hz. Peygamber'in (Aleyhisselâm) Fiillerinin Taksimi

Hanefîler Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerini farklı kısımlara ayırarak incelemişlerdir. Söz gelimi Debûsî (ö. 430/1039), Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerini vâcip, müstehab, mübah ve zelle şeklinde dört kısma ayırmıştır.¹⁹ Fâhru'l-İslâm el-Pezdevî (ö. 482/1089) ile Serahsî ise bunlara farzı ilave etmiş ve zelleyi çıkarmışlardır.²⁰

¹⁵ Kutlay, *el-İmâm Aliyyü'l-Kârî*, 127.

¹⁶ Müellifin sözleri için bk. Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/14-16. Ayrıca bk. Kutlay, *el-İmâm Aliyyü'l-Kârî*, 133.

¹⁷ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî Bâbertî, *et-Takrîr li Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, thk. Abdüsselâm Subhî Hâmid (Kuveyt: Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2005), 5/234; Ebu'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısrî Kâsım b. Kutluboğa, *Hulâsatu'l-efkâr şerhu Muhtasari'l-Menâr*, thk. Hâfız Senâullâh ez-Zâhidî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2003), 156; Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 377.

¹⁸ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 377. Benzer ifadeler için bk. Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ Debûsî, *el-Esrâr fi'l-usûl ve'l-furûc fi takvîmi edilleti's-Şer'*, thk. Mahmûd Tevfîk Abdullâh (Umman: Vizâratu'l-Evkâf ve's-Şuûn ve'l-Mukaddesâti'l-İslâmiyye, 1999), 3/132.

¹⁹ Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ Debûsî, *Takvîmu'l-edille fi usûli'l-fikh*, thk. Halîl Muhyiddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 247; Alâuddîn b. Ahmed b. Muhammed Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1997), 3/297; Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/235.

²⁰ Ebu'l-Hasen Ebu'l-Usr Ali b. Muhammed b. el-Huseyn b. Abdilkerîm Fâhru'l-İslâm el-Pezdevî, *Kenzu'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl* (Karaçi: Mir Muhammed Kütübhan-e Merkez-i İlm ve Edeb, ts.), 227; Ebû Bekr Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 2/86; Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/297; Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/235; Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 377-378.

Aliyyü'l-Kârî taksimlerdeki bu farklılığın (Hanefilere göre) vâcibin ıstılâhî tanımının²¹ Hz. Peygamber (aleyhisselâm) hakkında söz konusu olmamasından kaynaklandığını zikretmiştir.²² Buradan hareketle taksimde vâcibe yer vermeyen âlimlerin fiilleri Hz. Peygamber (aleyhisselâm) cihetinden, yer verenlerin ise kulların uygulaması tarafından ele aldıkları söylenebilir.²³

Serahsî sözlükte ayak kayması anlamına geldiğini belirttiği zellenin hem iktidâya uygun olmaması hem de kastî olarak gerçekleşmemesi sebebiyle bu kısımlara dâhil olmadığını dile getirmiştir. Zira ona göre zelle her ne kadar failine ait olsa da, onun kastetmediği bir surette meydana gelmiştir.²⁴ Serahsî'ye göre bu durum yolda kendi kastı ile yürüyen bir kimsenin, iradesi dışında çamura basarak ayağının kaymasına benzetilmektedir. Çünkü yürüme fiili her ne kadar faile ait olsa da ayağının onun iradesi dâhilinde kaydığı söylenemez.²⁵ Masiyet ise bundan farklı olarak failin kendi isteği ile şer'an yasaklanmış bir fiili gerçekleştirmesidir.²⁶ Aliyyü'l-Kârî de buna benzer sözlerle Peygamberler'den sâdır olan zellelerin –avamın anladığının aksine- masiyet olmadığını ve onların isteklerinin dışında ortaya çıktığını ifade etmiştir. Müellif ayrıca cumhura göre bütün Peygamberlerin büyük ve küçük günahlardan korunmuş olduklarını ve onlardan sâdır olan zellelerin hakkı terk edip bâtılı yapmaları anlamına gelmediğini, zellenin efdal yerine fâdilî, yani daha faziletli bir fiil yerine daha az faziletli olanı yapmaları şeklinde anlaşılması gerektiğini de nakletmiştir.²⁷

Zikredilen taksimlerde yer alan hükümlerden mübah, âkil bir kimsenin şer'an yapmak veya terk etmek konusunda muhayyer bırakıldığı, nefes almak, yemek, içmek, oturmak, kalkmak ve uyumak gibi fiilleri ifade etmektedir.²⁸ Müstehab, Hz

²¹ Aliyyü'l-Kârî'ye göre vâcib, zannî bir delille sabit olan, bağlayıcılık bakımından farz kadar kuvvetli olmayan bir hükümdür. Bk. Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 283. Muhtemelen müellifin burada vâcibin ıstılâhî tanımına işaret etmesi, Hz. Peygamber (aleyhisselâm) açısından herhangi bir şer'î delilin zannî olmaması sebebiyledir. Bu minvalde bir değerlendirme için bk. Abdüllatif b. Firişte ibn Melek, *Şerhu Menâri'l-envâr fî usûli'l-fikh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1891), 249.

²² Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 378.

²³ İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-envâr*, 249. Benzer ifadeler için bk. Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/302; Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 378.

²⁴ Serahsî, *Usûl*, 2/86; Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/297. Benzer ifadeler için bk. Fahrü'l-İslâm Pezdevî, *Kenzu'l-vusûl*, 227-228; Kıvâmu'ddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Hucendî Kâkî, *Câmiu'l-esrâr fî şerhi'l-Menâr*, thk. Fazlurrahmân Abdülğafûr el-Efğânî (Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 2005), 3/891; Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/236.

²⁵ Serahsî, *Usûl*, 2/86.

²⁶ Serahsî, *Usûl*, 2/86; Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/236; Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 377.

²⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 377. Benzer ifadeler için bk. Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/297; Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/235-237.

²⁸ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 378.

Peygamber'in (aleyhisselâm) yapmayı tercih ettiğine delalet eden bir delille sabit olan, ancak terk edenin kınanması gerekmeyen fiillere denilmektedir.²⁹ Vâcip, yapılmasının gerekli olduğuna tekitli bir biçimde delalet eden bir delille sabit olan, kuvvet bakımından farza yakın olan fiildir.³⁰ Farz ise yapılmasının gerekliliği –delâleti veya sübûtu açısından- herhangi bir şüphe taşımayan bir delille sabit olan fiildir.³¹

1.2. Hz. Peygamber'in (Aleyhisselâm) Fiillerinden Doğan Hükümler

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) genel olarak fiillerine uymanın hükmü konusunda ihtilaf edildiği nakledilmiştir.³² Abdulazîz el-Buhârî (ö. 730/1330) bu durumda ilk olarak Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilinin hükmünün bilinip bilinmediğini tespit etmenin gerekli olduğunu belirtmiştir. Eğer fiilin hükmü biliniyorsa cumhura göre ümmet hakkında da fiil aynı sıfatla sabit sayılmıştır.³³ Kâkî (ö. 749/1348) ve Aliyyü'l-Kârî de fiilin Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) mahsus olduğunun bilinmesinin bu duruma bir istisna teşkil ettiğini zikretmişlerdir.³⁴ Buradan hareketle cumhura göre Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) (farz, vâcip, müstehab gibi) hükmü bilinen bir fiilinin kendisine mahsus olduğu tespit edilmedikçe, ümmet hakkında da aynı vasıfla sabit olduğu anlaşılmaktadır. Aliyyü'l-Kârî Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) mahsus olan (dörtten fazla eşle nikâhlanma ve kendisine vâcip kılınan teheccüd ve duhâ namazları³⁵ gibi)

²⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 378.

³⁰ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 378.

³¹ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 378.

³² Debûsî, *el-Esrâr*, 3/132-133; *Takvîmu'l-edille*, 247; *Fahru'l-İslâm Pezdevî*, *Kenzu'l-vusûl*, 228; *Serahsî*, *Usûl*, 2/86; Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/297-298; Kâkî, *Câmiu'l-esrâr*, 3/894-895; Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/239; İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-envâr*, 249; Kâsım b. Kutluboğa, *Hulâsatu'l-efkâr*, 156; Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 378.

³³ Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/298. Ayrıca bk. Ebu'l-Feth Alâuddîn Muhammed b. Abdilhamîd b. Hüseyin es-Semerkandî Üsmendî, *Bezlu'n-nazar fi'l-usûl*, thk. Muhammed Zekî Abdullberr (Kahire: Mektebetu Dâri't-Turâs, 1992), 511.

³⁴ Kâkî, *Câmiu'l-esrâr*, 3/894; Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 378.

³⁵ Aliyyü'l-Kârî'nin yanı sıra Abdulazîz el-Buhârî, Kâkî, Bâbertî, İbn Melek, Fenârî (ö. 834/1431) ve Aynî (ö. 855/1451) gibi Hanefî fakihler de eserlerinde teheccüd ve duhâ namazlarının Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) vâcip olduğunu ifade etmişlerdir. Bk. Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/298; Kâkî, *Câmiu'l-esrâr*, 3/894; Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/239; İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-envâr*, 249; Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed el-Hanefî Aynî, *Nuhabu'l-Efkâr fi Tenkîhi Mebâni'l-Ahbâr fi Şerhi Meâni'l-Âsar*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm (Katar: Vizâratu'l-Evkâf ve Ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2008), 7/441; Muhammed b. Hamza Fenârî, *Fusûlu'l-Bedâi' fi Usûli'l-Ş-Şerâi'*, thk. Muhammed Hasan İsmail (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 2/89. Aliyyü'l-Kârî, Ebû Saîd el-Hudrî'nin (radiyallâhu anh) rivayet ettiği: "Rasûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem (bazı zamanlar) duhâ namazını aralıksız (bir biçimde) kılar da, biz onu hiç bırakmayacak derdik, bazense (duhâ namazını kılmayı) bırakırdı, biz de artık bir daha kılmayacak derdik." mealindeki hadîsin mezkûr hükme muâzır olmadığını ifade etmiştir. Zira o, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) duhâ namazını her gün kılmasının vâcip olmadığını, vücûbun daha geniş bir zaman dilimini ifade ettiğini dile getirmiştir. Bk. Ebu'l-

fiillere, sehven gerçekleştiği bilinen fiillerin de eklendiğini belirtmiş; hatta ümmetin bunlardan bazılarını uygulamasının icmâ ile caiz olmadığını ifade etmiştir.³⁶

Hız. Peygamber'in (aleyhisselâm) hükmü bilinmeyen fiilleri de muâmelâta veya ibâdâta dâhil olması bakımından ikiye ayrılmıştır. Abdulazîz el-Buhârî'nin Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî'ye (ö. 493/1100) dayandırdığı bir bilgiye göre eğer fiil muâmelata dair ise, ümmetin ona uymasının hükmünün ibâha olduğu konusunda icmâ edilmiştir.³⁷ Anlaşıldığı üzere bu konuda ihtilafın odak noktasını teşkil eden husus, ümmetin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) vasfı bilinmeyen ve ibâdet niteliğinde olan fiillerine uymasının hükmüdür. Bazı âlimler Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiili vücûb, nedb veya ibâha gibi vecihlerden hangisi üzerine gerçekleştirdiği tespit edilinceye kadar tevakkuf edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çünkü onlara göre tâbi olunacak fiilin vasfı bilinmediği için mütâbaat da mümkün değildir. İbn Melek (ö. 821/1418'den sonra) bu görüşe, tevakkufun şekten kaynaklandığını, hâlbuki fiilin Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) mübah olduğu konusunda herhangi bir şüphe olmadığını söyleyerek itiraz etmiştir. Bu bakımdan ona göre fiile tâbi olunmasına engel teşkil edecek bir delil olmadıkça, ümmetin de o fiili uygulaması mübah sayılmalıdır.³⁸ Aliyyü'l-Kârî ise İbn Melek'in itirazını yerinde bulmadığını ifade etmiştir. Zira ona göre âlimlerin tevakkuf ettikleri husus fiile verilecek hüküm ile ilgili olup fiile mütâbaat konusuyla alakalı değildir.³⁹ Abdulazîz el-Buhârî ve Bâbertî (ö. 786/1384), Eş'arî ulemânın çoğu ile birlikte Şâfiîlerden aralarında Ebû Bekir b. ed-Dekkâk (ö. 392/1001-1002) ve Gazzâlî (ö. 505/1111) gibi âlimlerin bulunduğu bir cemâatin bu görüşü savunduklarını belirtmişlerdir.⁴⁰

Konu hakkındaki ikinci görüş ise Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilinin vâcib veya mendûb olduğuna dair bir delil bulunmadıkça mütâbaatın hükmünün ibâha

Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî el-Mekkî el-Hanefî Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtu'l-mefâtiḥ şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, thk. Cemâl İtânî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015), 3/360. Rivayet için bk. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevr b. Mûsâ b. ed-Dahhâk Tirmizî, *Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Çarbi'l-İslâmî, 1998), "Vitr", 15.

³⁶ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 378.

³⁷ Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/298. Bu hususta ayrıca bk. Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/240-241; Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 379.

³⁸ İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-envâr*, 249. Benzer ifadeler için bk. Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/244.

³⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 378.

⁴⁰ Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/298; Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/241. Bu görüşü ifade eden bazı Şâfiî kaynaklar için bk. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî Gazzâlî, *el-Müstesfâ*, thk. Muhammed Abduselâm Abdüşşâfi (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 275; *el-Menhûl min Ta'likâti'l-Usûl*, thk. Muhammed Hasen Heytû (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998), 311-312; Ebû Abdillâh Safiyuddîn Muhammed el-Urmevî Hindî, *Nihâyetu'l-Vusûl fi Dirâyeti'l-Usûl*, thk. Sâlih b. Süleymân el-Yûsuf (Mekke: el-Mektebetu't-Ticâriyye, 1996), 5/2122.

olduğu şeklindedir. Bu düşüncayı savunan âlimlere göre aslolan Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin kendisine mahsus olmasıdır. Bu yüzden fiilde ümmetin de müşterek olduğuna delalet eden bir delil bulunmadıkça, mütâbaata ibâha hükmü verilir.⁴¹ Aliyyü'l-Kârî bu kavli Hanefilerden Kerhî ile bazı Şâfiî ve Eş'arî âlimlere nispet etmiştir.⁴² Cessâs'ın konu hakkındaki düşüncesinin Kerhî'nin fikrine yakın olduğunu ifade eden Serahsî, onun görüşünde bazı farklılıkların bulunduğu dikkat çekmiştir. Nitekim ona göre Cessâs, fiilin Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) has olduğunu gösteren bir delil bulunmadıkça, ittibânın ümmete "sabit" olduğunu dile getirmiştir.⁴³ Bâbertî, Cessâs'ın bu ifadesinden ona göre ümmetin ittibâsının hükmünün mübah olduğu sonucuna varmış ve Fahu'l-İslâm el-Pezdevî'nin de bu görüşü benimsediğini belirtmiştir.⁴⁴

"Ey îmân edenler, Allâh'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin."⁴⁵, "(Habîbim) de ki: 'Eğer Allâh'ı seviyorsanız bana uyun ki Allâh da sizi sevsin ve suçlarınızı örtsün. Çünkü Allâh çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir.'"⁴⁶ ve "...O halde Allâh'a ve O'nun ümmî Nebî olan Rasûlü'ne -ki kendisi de o Allâh'a ve O'nun sözlerine îmân etmekte olandır- îmân edin, O'na tâbi olun. Tâ ki doğru yolu bulmuş olasınız."⁴⁷ mealindeki ayet-i celîleleri delil alan bazı âlimlere göre ise ümmeti ittibâdan men edecek bir delil bulunmadıkça Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerine tâbi olmak vâciptir.⁴⁸ Aliyyü'l-Kârî cumhura göre "Andolsun ki Rasûlullâh'ta sizin için, Allâh'ı ve âhiret gününü umanlar ve Allâh'ı çok zikredenler için güzel bir (imtisâl) numune(si) vardır."⁴⁹ mealindeki ayet-i kerîmenin -fiilin Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) has olduğunu ifade eden bir delil olmadıkça- ümmetin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerine uymasının cevazını ortaya koyduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla cumhura göre hükmü bilinmeyen konularda ümmetin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerine ittibâsının hükmü ibâhadır. Diğer yandan Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) Şârî olması hasebiyle ise onun fiillerinde aslolan (tahsîs değil) teşrî'dir.⁵⁰

⁴¹ Serahsî, *Usûl*, 2/87; Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/298; Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 379.

⁴² Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 379. Ayrıca bk. Üsmendî, *Bezlu'n-nazar*, 515.

⁴³ Serahsî, *Usûl*, 2/87.

⁴⁴ Bk. Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/243.

⁴⁵ en-Nisâ 4/59.

⁴⁶ Âl-i İmrân 3/31.

⁴⁷ el-A'râf 7/158.

⁴⁸ Serahsî, *Usûl*, 2/87; Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 3/301; Kâkî, *Câmiu'l-esrâr*, 3/896; Bâbertî, *et-Takrîr*, 5/245; Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 379. Serahsî, istidlâlinde pek çok hadis-i şerîften de yararlanmıştı. İlgili kısım ve konu hakkında ayrıntılı bilgiler için bk. Serahsî, *Usûl*, 2/87-89.

⁴⁹ el-Ahzâb 33/21.

⁵⁰ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 379. Benzer ifadeler ve konu hakkında farklı deliller için bk. Üsmendî, *Bezlu'n-nazar*, 511.

Hanefî fıkıh usûlü eserlerinde Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilleri konusu ana hatlarıyla bu şekildedir. Zikredilen eserlerde fiiller hükmünün bilinip bilinmemesine göre iki cihetten incelenmektedir. Aliyyü'l-Kârî'nin farklı çalışmalarında konunun her iki yönünü de aydınlatacak örnekler bulunmaktadır. Hanefî usûlünde teorik olarak ele alınan bu konunun geniş çapta pratiğe yansıyan hâli müellifin verdiği bilgilerle örneklenecek ve böylece Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin ümmetin uygulamasına tesiri daha net bir biçimde anlaşılacaktır.

2. Aliyyü'l-Kârî'nin Hz. Peygamber'in (Aleyhisselâm) Fiilleri Hakkındaki Görüş ve Uygulamaları

Aliyyü'l-Kârî fikhî istidlâllerinde pek çok kez Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinden istifade etmiştir. Örneğin hacca gitmek için maddî imkân bulan bir kimseye haccın fevrî (derhâl) mi yoksa ömrî olarak mı farz olduğu konusundaki ihtilafın çözümü için Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) uygulamasını şahit olarak zikretmiştir. Müellif meselenin baş kısmında mezhep içi ihtilaflara değindikten sonra, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) hicrî onuncu senede hac ibadetini gerçekleştirdiğini, Mekke'yi sekizinci senede fethettiğini, haccın dokuzuncu senede farz kılındığını belirtmiştir. Bu hususta Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) haccı onuncu seneye tehir ettiğine dikkat çeken Aliyyü'l-Kârî, bunun Mekke'de o esnada müşriklerin bulunması ve Kâbe'yi üryan olarak tavaf etmeleri gibi bir özre mebni gerçekleşmiş olabileceğini dile getirmiştir. Diğer yandan Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bu uygulamasını, ümmetine fiilin caiz olduğunu izhar etmek için yapmasının da ihtimal dâhilinde olduğunu ifade etmiştir. Aliyyü'l-Kârî meselenin son kısmında, muteber mezheplerin tamamındaki en sahîh kavle göre Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin delil olduğunu söylemiştir.⁵¹

Aliyyü'l-Kârî Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin Kur'ân'ı beyan niteliğinde olduğunu da ifade etmiştir. Örneğin “*Ey îmân edenler rükû edin, secde edin...*”⁵² mealindeki ayette namazın rükûnlarının toplu bir biçimde farz kılındığını, bunların tertibinin ise Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiili ile bilindiğini söylemiş, fiilin Kitâb'ı beyan edebileceğinin “...*(Habîbim) Biz sana da Kur'ân-ı indirdik. Tâ ki insanlara kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatsın ve tâ ki onlar da iyice fikirlerini kullansınlar.*”⁵³ mealindeki farklı bir ayetten anlaşıldığını zikretmiştir.⁵⁴ Müellif ayrıca Allâh Teâlâ'nın Kitâb'ında mücmel olarak bildirdiği hükümleri Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilleriyle tafsîlî bir biçimde beyan ettiğini zikretmiş ve namaz konusunda “*Benim nasıl namaz kıldığımı*

⁵¹ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 142.

⁵² el-Hac 22/77.

⁵³ en-Nahl 16/44.

⁵⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/208.

gördüyseniz, siz de öyle (namaz) kılın."⁵⁵ mealindeki rivayetin bu duruma örnek teşkil ettiğini belirtmiştir.⁵⁶

Aliyyü'l-Kârî Hz. Âişe'nin (radiyallâhu anhâ) rivayet ettiği: "*Rasûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bevletti. Hz. Ömer (radiyallâhu anh) onun peşinden bir kap su götürdü. Peygamber aleyhisselâm ona: 'Bu nedir ey Ömer?' diye sordu. O da: 'Abdest suyudur.' diyerek cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber aleyhisselâm: 'Bana her bevlettiğimde abdest almam emredilmedi. Eğer öyle yapacak olsaydım, bu (fil) ümmetime sünnet olurdu.*"⁵⁷ mealindeki rivayetin, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) işlediği ve söylediği her şeyin Allâh'ın emri ile olduğuna, farz olmasa dahi onun sünnetine de uyulmasının gerektiğine, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) ümmetine kolaylık sağlamak için bazen evla olan fiili yapmadığına delil olduğunu bildirmiştir.⁵⁸ Aliyyü'l-Kârî'nin sözlerinden Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerine uyulmasının gerekli olduğu fakat kullara taalluk eden hükümün değişebileceği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin emir gibi mucip bir delil olup olmadığı meselesi fıkıh usûlünün tartışmalı konularından biridir. Eserinde bahsi geçen ihtilafın temeline ışık tutan Aliyyü'l-Kârî, vücûbun fiille değil emirle sabit olduğunu ifade etmiştir. Ancak müellif bazı Şâfiî âlimlere göre Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) kendisine mahsus olmayan, sehven veya tabîi olarak gerçekleştirmediği bilinen fiillerinin ümmet için de vâcip sayıldığını dile getirmiştir. O, bahsi geçen âlimlerin bu hususta "*Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öyle (namaz) kılın.*"⁵⁹ mealindeki rivayet ile Ebû Saîd el-Hudrî'nin (radiyallâhu anh) Hendek Savaşı'nda (çarşımanın şiddetli bir biçimde devam etmesinden dolayı) dört namazın vaktinde kılınmasının mümkün olmadığını, daha sonraki bir vakitte Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) o namazları tertip üzere kıldığını bildirdiği hadisi⁶⁰ delil gösterdiklerini söylemiştir. Aliyyü'l-Kârî ise vücûbun fiilden değil, ilk rivayetin lafzında yer alan, emir sîgasındaki *صَلُوا* ifadesinden anlaşıldığını belirtmiştir. Ayrıca fiilin tek başına vücûb ifade etmesi durumunda emre ihtiyaç kalmayacağını da sözlerine ilave etmiştir. Aliyyü'l-Kârî sahâbe neslinin ittibâyı vâcip saydıkları için Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerine tâbi oldukları yönündeki

⁵⁵ Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh el-Buhârî el-Cu'fi Buhârî, *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillâh ve sünenihî ve eyyâmihî*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir (Dimaşk: Dâru Tûki'n-Necât, 2001), "Ezân", 18; Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1975), 1/206.

⁵⁶ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/214-215.

⁵⁷ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 21.

⁵⁸ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/75.

⁵⁹ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/206. Rivayetin mezkûr kısmının lafzı: "*صَلُوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أَصْلِي*" şeklindedir.

⁶⁰ Rivayet için bk. İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/88, 99; 3/100.

bir değerlendirmeyi de, o takdirde sahâbenin ittibâ ederek uyguladığı bütün fiillerin vâcip olacağını, bunun ise icmâ ile batıl olduğunu öne sürerek reddetmiştir.⁶¹ Müellifin konunun baş kısmından itibaren nakledilen sözlerinden Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerine uyulmasının gerekli olduğu, onun uygulamasının, fiilin ümmet hakkındaki hükmü belirlemede etkili olduğu, -emir ifadesi olmaksızın- sadece fiilin vücûb ifade etmediği ve bu doğrultuda kavil ile fiilin birbirinden ayrı değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Aliyyü'l-Kârî Şâfiî âlimlerin fiilî delili kavlî delilden daha kuvvetli saydıklarına işaret etmiş,⁶² Hanefîlere göre ise kavlî delilin fiilî delile mukaddem olduğunu belirtmiştir.⁶³ Zira Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) kavlinin (emrinin) teşrîî nitelikte olduğunu ve kendisine has olma (husûsiyet) ihtimalinin bulunmadığını ifade etmiştir.⁶⁴ Bu ihtilafın amelî hükümlere yansıyan boyutları bulunmaktadır. Örneğin: “*İmâm سمع الله لمن حمده dediğinde, siz de الحمد ربنا لك deyiniz.*”⁶⁵ mealindeki rivayetin şerhinde Nevevî'nin: (ö. 676/1277) “*Bu rivayet imâmın arkasında namaz kılan cemâatin sadece الحمد ربنا لك lafzını söyleyeceğine, سمع الله لمن حمده demeyeceğine delil sayılabilir. Ancak 'Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öyle (namaz) kılın.*”⁶⁶ hadisini delil alan mezhebimize göre imam, cemaat veya münferit olarak namaz kılan kimselerden her biri bu lafızların hepsini söyler.” şeklindeki sözlerine değinen Aliyyü'l-Kârî, kavlî delilin fiilî delilden kuvvetli olduğunu ifade etmiş ve Hanefîlerin bu konuda benimsedikleri esası ortaya koymuştur.⁶⁷

Zikredilen bilgilerden hareketle Hanefî ve Şâfiî âlimlerin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin kulların uygulamasına etkisini farklı biçimlerde ele aldıkları

⁶¹ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdihu'l-mebânî*, 79-81.

⁶² Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/439. Muhtemelen müellif bu konuda Şâfiîler arasında yaygın olan görüşü ifade etmek istemiştir. Örnek olarak Âmidî (ö. 631/1233) ve Şâtıbî (ö. 790/1388) fiilî delillerin beyân kuvveti bakımından kavlî delillerden daha evla olduğunu belirtmişlerdir. Bk. Ebu'l-Hasen Seyfuddîn Ali Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrezzâk Afîfî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, ts.), 3/27; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ el-Girnâtî Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen (Kahire: Dâru İbn Affân, 1997), 4/79. Fakat bu düşüncenin Şâfiîlerin tamamı tarafından savunulduğu söylenemez. Nitekim Abdülkerîm en-Nemle, Ebû İshâk el-İsferâyînî'nin (ö. 418/1027) ve ona tâbi olan bazı âlimlerin bu hususu kabul etmediklerini nakletmiştir. Bkz. Abdülkerîm b. Ali b. Muhammed Nemle, *el-Mühezzeb fî ilmi usûli'l-fikhi'l-mukâren*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999), 3/1249-1250. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Mehmet Cengiz - Orhan Çeker, “Mütekellimîn (Şâfiyye) Usûlünde Beyân Nazariyesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 14-16.

⁶³ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/354.

⁶⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/513.

⁶⁵ Müslim, “Salât”, 62.

⁶⁶ İbn Huzeyme, *Sahih*, 1/206.

⁶⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/513.

söylenbilir. Bununla beraber iki mezhebin görüşleri arasındaki ortak nokta, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin ümmeti belirli bir ölçüde bağlayıcı olmasıdır. Aliyyü'l-Kârî, Hanefîlerin aslî prensiplerine göre Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) hâricî bir karineden bağımsız olan fiillerinin “nedb” hükmüne hamledildiğini belirtmiştir.⁶⁸ Müellifin sözlerinde kullandığı “hâricî karine” tabirine dikkat edilmesinde fayda vardır. Zira bu ifade belirli karinelerin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin ümmete taalluk eden hükmü değiştirebileceğine işaret etmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu karineler emir, nehiy, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiili hiç terk etmeyip devamlı uygulaması anlamına gelen muvâzabe, fiili yapmayı uyarması manasında kullanılan inkâr, fiili bazen terk edip genellikle uygulaması, fiili bir kez veya nadiren yapması gibi maddelerden oluşmaktadır. Zira zikredilen hususlardan her birinin ümmetin fiiline verilen hükme etki ettiği görülmüştür. Buna göre Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin farklı karinelerle ümmete farz, vâcip, sünnet-i müekkeke, müstehab veya caiz hükümler şeklinde yansımış olması mümkündür. Aliyyü'l-Kârî'nin çeşitli uygulamalarından hareketle konunun ayrıntıları aşağıda incelenecektir.

2.1. Fiilin Ümmete Farz Sayıldığı Haller

Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bir fiilin Kur'ân'ı beyan niteliği taşıdığı ve o fiili sürekli bir biçimde yaptığı tespit edilirse, Aliyyü'l-Kârî böyle bir fiilin ümmete farz olduğunu ifade etmiştir. Namazda ka'de-i ahîrenin farz olması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Zira Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) hem kavli hem de fiili, el-En'âm Sûresi'nin 72. ayetinde bulunan “*Namaz kılın*” emrinin beyanı niteliğindedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bütün namazlarında ka'de-i ahîreyi yaptığı bilinmektedir. Aliyyü'l-Kârî Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilin Kur'ân ile mücmel biçimde farz kılınan bir fiili beyan etmesi sebebiyle zaruri olarak farz sayıldığını belirtmiştir. Ona göre böyle bir durumda muvâzabe, fiilin ümmete de farz olduğunu göstermektedir.⁶⁹ Aliyyü'l-Kârî'nin ifadelerinden namazın Kur'ân'ın emri ile farz kılındığı, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilin onu beyan ettiği ve bu sebeple ka'de-i ahîrenin farziyetinin tespit edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu uygulama Hanefîlerin haber-i vâhidle farz hükmünün verilemeyeceğine dair prensiplerine ters düşmemektedir.⁷⁰ Zira müellif bu

⁶⁸ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 4/438.

⁶⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/210.

⁷⁰ Haber-i vâhid ile bir fiilin farz olduğunun tespit edilemeyeceği şeklindeki değerlendirmeler için bk. Abdulazîz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr*, 1/130-131; Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed el-Hanefî Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/228; 2/343; Muhammed b. Abdilvâhid el-Hanefî İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-kadir* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/326; 5/421; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 5/495, 500, 576; *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/346; Muhammed Emin Ömer b. Abdulaziz b. Ahmed İbn Âbidîn,

hususla hükümün ayetten alındığını, uygulamanın keyfiyetinin ise beyanla belirlendiğini ifade etmiştir. Bunlara ek olarak Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) muvâzabe ile uyguladığı bir fiilin, kat'î olan emir ile birleştiğinde ümmete farz sayıldığı anlaşılmaktadır.

Abdestte ayakların topuklarla birlikte yıkanmasının farz olması da bu konuya bir örnek niteliğindedir. Aliyyü'l-Kârî, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilinin "Ey *îmân edenler, namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi (yıkayın) ve başlarınızı mesh edip her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın...*"⁷¹ mealindeki ayet-i kerîmeyi beyan ettiğini belirtmiştir. Müellif ayetin –ayakların yıkanması veya mesh edilmesi hususunda- Şî'ler tarafından farklı biçimde yorumlandığına dikkat çekmiş ancak Hz. Peygamber'in uygulamasının onların anlayışlarının aksini gösterdiğini söylemiştir. Zira Aliyyü'l-Kârî Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) her abdestinde ayaklarını yıkadığını ve bunu ifade eden nakillerin tevatür derecesine ulaştığını, fakat onun çıplak ayağına mesh ettiğinin hiçbir surette nakledilmediğini zikretmiştir.⁷² Diğer yandan müellife göre bu hususta Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilinin yanı sıra sahabeden nakledilen uygulamanın da aynı olması ve Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) abdest alırken acele ederek ayaklarını tam yıkamayan bazı sahabîleri uyarması (inkârî)⁷³ fiilin farz olduğuna delil sayılmıştır.⁷⁴ Aliyyü'l-Kârî'nin ifadelerinden Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) devamlı surette uyguladığı bir fiil ile beyan edilen ayetten çıkarılan hükümün farz olduğu, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiili tastamam tatbîk etmeyenleri uyarmasının da bunu gösterdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sübûtu kat'î olan emir ile Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) ve sahabenin muvâzabesinin birleşmesi fiilin farz olduğuna delil sayılmaktadır.

Aliyyü'l-Kârî abdestte dirseklerin yıkanmasının farz olduğunun da Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) uygulaması ile tespit edildiğini belirtmiştir.⁷⁵ Ayrıca bir önceki örnekte olduğu gibi Hz. Peygamber'den (aleyhisselâm) farklı bir uygulamanın nakledilmemiş olmasını muvâzabenin delili saymış ve böylece hükümün ümmete de farz olduğunu ortaya koymuştur.⁷⁶

Reddu'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebâr, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 1/207.

⁷¹ el-Mâide 5/6.

⁷² Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/24-25.

⁷³ Rivayet ve şerhi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Tahâre", 55; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/101-102.

⁷⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/25; *Mirkât*, 2/102.

⁷⁵ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/23; *Tavdîhu'l-mebânî*, 246.

⁷⁶ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 246.

Aliyyü'l-Kârî, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilinin vücûbun miktarını tespit edebileceğine de değinmiştir. Buna göre Hz. Peygamber'den (aleyhisselâm) başın meshi konusunda rivayet edilen hadislerin, onun başının en az dörtte birini (nâsiye miktarı) mesh ettiğine delalet ettiğini belirtmiştir.⁷⁷ Aliyyü'l-Kârî: “Eğer başın dörtte birinden daha azının mesh edilebilmesi söz konusu olsaydı, Hz. Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem cevazı beyan etmek için ömründe bir kez dahi olsa o miktarı mesh ederdi.” şeklindeki sözleriyle abdestte başın dörtte birinin meshinin farz sayılma nedenine açıklık getirmiştir.⁷⁸ Müellif bu konudaki hükmün haber-i vâhidle belirlendiğini söylemiş, haber-i vâhidin ise haddizatında zannî olduğuna dikkat çekerek hükmün farzîyetinin itikâdî değil, amelî olduğunu dile getirmiştir.⁷⁹

Aliyyü'l-Kârî konunun içerisinde zikredilen bilgilerin hûlasası niteliğindeki sözleriyle muvâzabenin kavli veya fiilî olabileceğini, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bazı fiillerinin Kur'ân'da icmâlen emredilen hükümlerin beyanı niteliğinde olduğunu, (emri ifade eden delilin sübût ve delâlet yönünden bilgi değerine göre) muvâzabenin kimi zaman hükmün farzîyetine kimi zaman ise vücûbuna delil sayıldığını belirtmiştir.⁸⁰ Müellifin sözlerinden muvâzabe ile birlikte emrin kat'î olması durumunda hükmün farz, emrin zannî olması durumunda ise hükmün vâcip olacağı anlaşılmaktadır. Bu bilginin ilk şikkına namazda ka'de-i ahîrenin, abdestte ayakları topuklarla birlikte yıkamanın farz sayılması örnek gösterilebilir.

2.2. Fiilin Ümmete Vâcip Sayıldığı Haller

Aliyyü'l-Kârî sübûtu zannî naslarla emredilen ve Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) muvâzabe ile uyguladığı fiillerin ümmete vâcip sayıldığını bildirmiştir. Farklı bir deyişle müellif haber-i vâhidlerle emredilen ve Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) devamlı surette uyguladığı fiilleri bu kısımda ele almıştır. Örneğin namazın başlangıcının tekbîr olduğunu ifade eden rivayet⁸¹ ile Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) namazlarının başlangıcında sürekli *الله أكبر* lafzını söylemesi, iftitâh tekbîrinde bu lafzı kullanmanın vâcip olduğuna delil sayılmıştır.⁸² Ayrıca Aliyyü'l-Kârî, Hz. Ali'nin (radıyallâhu anh) kendisine yöneltilen: “Vitr namazı hak (farz) mıdır?” sorusuna: “Eğer farz namaz ile aynı

⁷⁷ Rivayet için bk. Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Tânk b. İvadullâh ve Abdulmuhsin b. İbrahim (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1995), 3/377.

⁷⁸ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/23-24; *Mirkât*, 1/202.

⁷⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/24.

⁸⁰ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/214-215.

⁸¹ Rivayet için bk. Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Es'as b. İshâk b. Beşîr es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Annaût (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Tahâre”, 30; İbn Mâce, “Tahâre”, 3.

⁸² Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/460; *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/221.

hükümde olup olmadığını soruyorsan, hayır... Ancak (vitir namazı) Rasûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem sünnetidir, hiç kimsenin onu terk etmemesi gerekir." şeklinde cevap verdiğini bildiren bir rivayetin şerhinde, vitir namazının kat'î bir delille emredilmemesi sebebiyle farz olmadığını, Hz. Ali'nin (radiyallâhu anh) işaret ettiği üzere sünnetle sabit olduğunu, bununla beraber Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) hem emri hem de fiilî muvâzabesi sebebiyle kimsenin onu terk etmemesi gerektiğini ve bu sebeple vitir namazının farz-ı amelî (vâcip) sayıldığını belirtmiştir.⁸³ Bunların dışında farz namazların ilk iki rekâtında Fâtîha Sûresi'ni okumanın,⁸⁴ kaza namazlarının tertip üzere kılmanın⁸⁵ ve bayram namazlarının edasının vâcip sayılması da konuya örnek teşkil etmektedir.⁸⁶

Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilî muvâzabesi ile birlikte fiili uygulamayanları uyarması da vücûbun delili sayılmıştır. Örneğin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) namazında ta'dîl-i erkâna riayet etmeyen bir sahabîyi: "*Dön (yeniden) namaz kıl, zira sen namaz kılmadın.*"⁸⁷ mealindeki sözleriyle uyarması ve her namazını ta'dîl-i erkânla kılması yani muvâzabesi, namazlarda ta'dîl-i erkânın vâcip olduğuna delil gösterilmiştir.⁸⁸ Ayrıca Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) Medîne'de ikamet ettiği on sene boyunca kurban kesmesi (muvâzabesi) ve imkânı olduğu halde kurban kesmemiş olanların mescide gelmemelerini emretmesi (inkârı)⁸⁹ kurban kesmenin vâcip olduğuna delil sayılmıştır.⁹⁰

Aliyyü'l-Kârî Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) muvâzabesinin özellikle sahabe ve tâbiîn neslinin muvâzabesi ile birleşmesi durumunda vücûba delil sayıldığını nakletmiştir.⁹¹ Örneğin Ebû Hanîfe'ye bir senedle İbn Mes'ûd'dan (radiyallâhu anh) ulaşan bir rivayette: "*Rasûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem seferdeyken namazlarını iki rekât kıları. Ebû Bekr ve Ömer radiyallâhu anhumâ da akşam namazı dışında iki rekâtta fazla kılmazlardı.*" buyrulmuştur. Aliyyü'l-Kârî Ebû Hanîfe'nin rivayette yer alan كك lafzından hareketle Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) ve bahsi geçen sahabilerin devamlı bir surette namazlarını bu şekilde kıldıklarını tespit ettiğini, bu yüzden ona göre seferde namazları kasretmenin ruhsat sayılmadığını, kasrın vâcip olduğunu dile getirmiştir.⁹² Ayrıca müellif Hz.

⁸³ Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî el-Mekkî el-Hanefî Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2014), 238-239; *Mirkât*, 4/467; *Tavdîhu'l-mebânî*, 285.

⁸⁴ Bk. Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/249; *Mirkât*, 2/460, 506.

⁸⁵ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/345-346.

⁸⁶ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/404-405.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, "Salât", 147.

⁸⁸ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 57-58, 62-63.

⁸⁹ Rivayet için bk. İbn Mâce, "Edâhî", 2.

⁹⁰ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 3/504.

⁹¹ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 3/319.

⁹² Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe*, 42.

Peygamber'in (aleyhisselâm) ve Hulefâ-i Râşidîn'in vitir namazının sonunda kunût yaptıklarına dair rivayetin⁹³ muvâzabeye delalet ettiğini, muvâzabenin de vücûba delil sayıldığını belirtmiş, bu sebeple vitir namazının son rekâtında kunût yapmanın vâcip olduğunu zikretmiştir.⁹⁴

2.3. Fiilin Ümmete Sünnet veya Müstehab Sayıldığı Haller

Aliyyü'l-Kârî, *Menâru'l-Envâr*'in şârihlerinden Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî'den (ö. 942/1535'ten sonra) Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bir fiili hiç terk etmeden işleminin fiilin vücûbuna, mutlak muvâzabesinin ise sünnet olduğuna delalet ettiğini nakletmiştir.⁹⁵ Örneğin müellif Hz. Peygamber'in bayram namazını hiç terk etmemesinin onun vücûbuna delil olduğunu belirtmiştir.⁹⁶ Ayrıca Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) çoğunlukla kıldığı, nadiren terk ettiği öğle namazının farzından sonraki iki rekât namazın sünnet-i müekkeke olduğunu belirtmiştir.⁹⁷ Müellifin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) mutlak muvâzabesinin sünnet olduğunu ifade ettiği örnekler de bulunmaktadır. Meselâ Hz. Peygamber'in her kaza-i hâcetinden sonra su kullandığına dair rivayeti⁹⁸ suyla istincânın sünnet olduğuna delil saymış,⁹⁹ Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) abdestini tarif eden bütün rivayetlerde sağ el, kol ve ayaklarını önce yıkadığının bildirildiğine dikkat çekerek bunun muvâzabeyi ifade ettiğini belirtmiş ve bu sebeple fiilin sünnet olduğunu zikretmiştir.¹⁰⁰ Müellif bunlara ek olarak Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) hac veya umre ayrımı gözetmeksizin ihrama girmeden önce gusül abdesti aldığını,¹⁰¹ bunun muvâzabeye delalet ettiğini, muvâzabenin de fiilin sünnet olduğunu gösterdiğini söylemiştir.¹⁰²

Aliyyü'l-Kârî Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiili bazen terk etmesi ile birlikte muvâzabesinin de fiilin sünnet olduğuna delâlet ettiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) abdest aldıktan sonra elinde kalan ıslaklık ile başını mesh ettiğine dair

⁹³ Rivayet için bk. Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed Dârakutnî, *Sünenu'd-Dârakutnî*, thk. Şuayb el-Arnaût, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2004), 2/357.

⁹⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/307.

⁹⁵ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 63.

⁹⁶ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/404-405.

⁹⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe*, 265.

⁹⁸ Rivayet için bk. İbn Mâce, "Tahâre", 28.

⁹⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/150.

¹⁰⁰ Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/38.

¹⁰¹ Rivayet için bk. Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Musa el-Horasânî Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 5/49.

¹⁰² Aliyyü'l-Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, 1/62-63.

rivayetten¹⁰³ onun bazen abdestte tertibi terk ettiğinin anlaşıldığını ifade eden Aliyyü'l-Kârî, terk ile birlikte muvâzabenin fiilin sünnetine delâlet ettiğini zikretmiştir.¹⁰⁴ Müellif Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bir fiili terk etmesine nazarla daha fazla yapması anlamındaki muvâzabesinin ise o fiilin müstehab olduğuna delil sayıldığını bildirmiş ve abdestte istinsârın¹⁰⁵ müstehab olduğunu ortaya koymuştur.¹⁰⁶ Aliyyü'l-Kârî'nin ifadelerinden bu hususta fiilin ve terkin miktarının sünnetin müekkelede veya gayrı müekkelede olduğunun belirlenmesine tesir ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁷ Öte yandan Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bir fiili belirli bir zaman diliminde uygulaması da, o fiilin müstehab olduğunu göstermektedir. Örneğin İbn Ömer'in (radiyallâhu anh) Hz. Peygamber'i (aleyhisselâm) kırk gün veya ay boyunca gözlediğini, onun sabah namazının sünnetinde İhlâs ve Kâfirûn Sûrelerini okuduğunu işittiğini söylediği rivayeti ele alan Aliyyü'l-Kârî, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) o zaman dilimindeki muvâzabesinin sabah namazının sünnetinde bahsi geçen sûrelerin okunmasının müstehab sayılmasını gerektirdiğini öne sürmüştür.¹⁰⁸

Aliyyü'l-Kârî, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) sürekli yapmadığı fiillerin de müstehab olabileceğini ifade etmiştir. Örneğin Muğîre b. Şu'be'nin (radiyallâhu anh) Tebûk Gazvesi'nde gerçekleşen bir hâdiseyi naklettiği rivayette Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) yün bir cübbe giydiğini ifade etmesi sebebiyle, yün cübbe giymenin müstehab olduğunu söylemiştir.¹⁰⁹ Müellif bu ilke doğrultusunda gözlere sürmenin tek sayıda çekilmesi ile benzeri uygulamaların tek sayıda yapılmasını¹¹⁰ ve her namaz için ayrı abdest alınmasını da müstehab olarak değerlendirmiştir.¹¹¹ Bunun yanı sıra Aliyyü'l-Kârî istihbâbın bazen nebevî takrîr ile anlaşılabilirliğini de bildirmiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) namazında ta'cîl-i erkâna riayet etmeyen bir sahabiyi: "Dön (yeni-den) namaz kıl, zira sen namaz kılmadın." mealindeki sözleriyle uyardığı rivayette ilgili sahibinin namazını bitirdikten sonra Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) huzuruna gelerek

¹⁰³ Rivayet için bk. Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrahim el-Absî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-musannefî'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad, Mektebetu'r-Rüşd, h. 1409), 1/28.

¹⁰⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî*, 63-64.

¹⁰⁵ Müellif cumhura göre istinsârın burna çekilen suyun geri çıkarılması, yani sümkürlmesi anlamına geldiğini belirtmiştir. Bkz. Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/12-13.

¹⁰⁶ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/55-56; Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî el-Mekkî el-Haneî Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, thk. Abdullâh Muhammed el-Halîfî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012), 2/110.

¹⁰⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, 2/110.

¹⁰⁸ Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe*, 190-191.

¹⁰⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/201.

¹¹⁰ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/63.

¹¹¹ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/120.

selam verdiği zikredilmiştir.¹¹² Aliyyü'l-Kârî bu hususu meclis bölündükçe selam vermenin müstehab olduğuna delil göstermiş ve dolaylı olarak fiilin hükmüne takrîrin etkisine işaret etmiştir.¹¹³

2.4. Fiilin Ümmete Daha Faziletli Sayıldığı Haller

Aliyyü'l-Kârî Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerini daha faziletli olan uygulamaya delil getirmek için de kullanmıştır. Müellifin bu istidlâlinin temelinde Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) faziletli olan fiili daha fazla işleyeceği prensibinin bulunduğu söylenebilir. Örneğin müellif seferde mestler üzerine mesh etmenin mi yoksa ayakları yıkamanın mı daha faziletli olduğuna dair bir ihtilafı, seferde şartlarına uygun bir surette giyildiği takdirde meshin daha evla olduğunu, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilinin de bunu gösterdiğini öne sürerek çözümlenmiştir.¹¹⁴ Aliyyü'l-Kârî namazda oturuş keyfiyetlerinden hangisinin daha faziletli olduğuna dair bir ihtilafta, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) namaz kılan bir kimsenin sağ dizini kaldırıp sol ayağının üzerine oturmasının edebe daha uygun olması sebebiyle daha faziletli olduğu şeklindeki değerlendirmesini yerinde bulmadığını ifade etmiştir. Zira ona göre namazdaki oturuşların en faziletlisi kişinin sağ ayağını dikip sol ayağının üzerine oturmasından ibaret olan "iftirâş" oturuşudur. Aliyyü'l-Kârî bununla beraber eğer suret bakımından ondan daha güzel, daha faziletli, daha edepli veya daha kâmil bir oturuş olsaydı Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) devamlı bir biçimde onu yapacağını, ancak bu hususta sadece özür sebebiyle bağdaş kurarak oturduğuna dair rivayetlerin sabit olduğunu, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) âdet edindiği oturuştan başka bir sureti tercih etmenin ise son derece büyük bir edepsizlik olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁵

Aliyyü'l-Kârî, Hz. Âişe'nin (radiyallâhu anhâ) rivayet ettiği:

*"Rasûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bir şey yaptı ve o konuda (insanlara) ruhsat verdi. Ancak bazıları o fiili işlemekten geri durdular. Rasûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem onların bu tavırlarına muttali oldu. Bir hutbe îrâd ederek Allâh Teâlâ'ya hamd ettikten sonra: 'Bazılarına ne oluyor da benim işlediğim bir şeyi yapmaktan imtina ediyorlar? Allâh'a andolsun ki ben onların Allâh'ı en iyi bileni ve O'ndan en çok korkanıyım.' buyurdu."*¹¹⁶ mealindeki hadisin şerhinde Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bazı fiillerinin, cevazı beyan niteliğinde olduğunu belirtmiştir.¹¹⁷ Aliyyü'l-Kârî'nin bu duruma örnek olarak yer verdiği birkaç farklı

¹¹² Ebû Dâvûd, "Salât", 147.

¹¹³ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/459.

¹¹⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/204.

¹¹⁵ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/463-464.

¹¹⁶ Buhârî, "Edeb", 72.

¹¹⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 1/344-345.

uygulama türünden bahsetmek mümkündür. Müellif ümmetin bir fiili işleminin caiz olabilmesi için Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) o fiili hayatında –bir kez dahi olsa- yaptığının bilinmesi gerektiğini, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilin caiz olduğunu göstermek için onu işleminin ise kendisine vâcip olduğunu belirtmiştir.¹¹⁸ Aliyyü'l-Kârî bu prensip doğrultusunda Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) nadiren yaptığı fiillerin uygulanmasının caiz olduğunu, yaptığı tespit edilemeyen fiillerin ise caiz olmadığını belirtmiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) genellikle oturarak su içtiğini, bu sebeple suyu oturarak içmenin daha faziletli ve evla olduğunu zikretmiş, onun ayaktayken su içtiğine dair bir rivayeti ise cevaza hamletmiştir.¹¹⁹ Benzer bir şekilde Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) akşam namazını genellikle vaktin başında kıldığını söylemiş, bununla beraber sahîh hadislerde onun akşam namazını tehir ettiğinin de zikredildiğini, nadir olarak gerçekleşen bu uygulamanın ise cevazı beyan niteliğinde olduğunu ifade etmiştir.¹²⁰ Aliyyü'l-Kârî zikredilen uygulamaların aksine Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) hiçbir zaman başının dörtte birinden daha azını mesh etmediğini, başın dörtte birinden azını mesh etmenin caiz olması halinde Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) ömründe bir kere dahi olsa yaparak göstereceğini öne sürmüş ve bu sebeple fiilin caiz olmadığını söylemiştir.¹²¹

2.5. Fiilin Ümmete Caiz Sayıldığı Haller

Aliyyü'l-Kârî Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bir fiilin caiz olduğunu gösteren uygulamaları konusunda takrîrlerden de yararlanmış. Müellif Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) huzurunda gerçekleşen bir fiili inkâr etmemesini fiilin caiz olduğuna delil saymıştır. Örneğin Übey b. Ka'b'ın (radiyallâhu anh) rivayet ettiği: “*Tek parça elbise ile namaz kılmak sünnettir. Biz Rasûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem huzurunda böyle yapardık, o bizi ayıplamazdı.*” mealindeki rivayetin şerhinde Hz. Peygamber'in onların fiillerini inkâr etmemesini yaptıklarının caiz olduğuna delil göstermiştir.¹²² Aliyyü'l-Kârî Enes b. Mâlik'in (radiyallâhu anh) rivayet ettiği: “*Nefes nefese kalmış bir adam mescide geldi, safâ girdi ve: فيه أكبر الحمد لله حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه dedi.*” şeklinde başlayan ve Rasûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem namazı bitirdikten sonra üç defa o sözleri kimin söylediğini sordüğünü, nihayet o sahabinin ortaya çıkararak nefes nefese kaldığı için o sözleri söylediğini belirttiğini, bunun üzerine Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm): “*O sözleri yükseltmek için*

¹¹⁸ Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî el-Mekkî el-Hanevî Aliyyü'l-Kârî, *Cem'u'l-vesâil fi şerhi's-Şemâil*, thk. Muhammed b. Riyâd el-Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2017), 1/380-381.

¹¹⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Cem'u'l-vesâil*, 1/380-381.

¹²⁰ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/264, 290-291. Bu konuda farklı bir örnek için bk. *Mirkât*, 3/68.

¹²¹ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/103, 202.

¹²² Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/443.

birbirleriyle yarışan on iki melek gördüm.” buyurduğunu bildiren hadisin şerhinde farklı rivayetlerden cemaatle namaza vakarlı bir biçimde yürüyerek gitmenin efdal olduğunun anlaşıldığını, Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) bahsi geçen sahabinin halini bildiği farz edildiği takdirde, onun halini inkâr etmemesinin yaptığı fiilin caiz olduğu anlamına geleceğini zikretmiştir.¹²³

Aliyyü'l-Kârî bir usûl kaidesi olarak Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) bir şeyi yasakladıktan sonra onu yapmasının fiilin cevazına delil olduğunu, nehyin de tahrîmi değil tenzîhi ifade ettiğini söylemiştir.¹²⁴ Müellif Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) hacamattan ücret alınmasını yasakladığı hadisteki¹²⁵ nehyin, farklı bir rivayette Hz. Peygamber’in hacamat yaptırdıktan sonra hacamat yapana ücret verdiğinin ve bu ücretin haram olması durumunda onu vermeyeceğinin bildirilmesi sebebiyle tenzîhî olduğunu belirtmiştir.¹²⁶ Tirmizî’nin tahrîc ettiği bir hadiste Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) bir kimsenin Müslüman kardeşiyle mücadele etmesini ve ona şaka (mizah) yapmasını yasakladığını¹²⁷ ifade eden Aliyyü'l-Kârî, Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) Enes b. Mâlik’in (radiyallâhu anh) küçük kardeşiyle kuşu Nuğayr’ın vefat etmesi üzerine onun gönlünü alacak ve onu teselli edecek bir surette şakalaştığını da zikretmiştir.¹²⁸ Şârih buradan hareketle ilk rivayetdeki nehyin tenzîhî olduğunu söylemiş¹²⁹ ve yasağı bir kimsenin Müslüman kardeşine eziyet verecek şakalar yapması anlamına hamletmiştir.¹³⁰ Ayrıca Ashâb-ı Kirâm’ın Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) huzurunda şakalaştıklarına, Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm) onlara müdahale etmediğine dikkat çekmiş ve bu tavrın nebevî bir takrîr olduğunu öne sürmüştür.¹³¹ Aliyyü'l-Kârî konu hakkında bir noktaya daha değinerek Hz. Peygamber’in (aleyhisselâm): *“Muhakkak ki ben (şakalaşırken dahi) haktan başkasını söylemem.”*¹³² mealindeki hadisinden fiilin ona mahsus olduğunun anlaşılmasının gerektiğini, ancak takrîr sebebiyle ifrat derecesinde olmayan, muhataba eziyet vermeyen, şer’an yasaklanmış farklı hasletler içermeyen mizahın mübah olduğunu dile getirmiştir.¹³³

¹²³ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/496-497.

¹²⁴ Aliyyü'l-Kârî, *Cem’u'l-vesâil*, 2/433.

¹²⁵ Rivayet için bk. İbn Mâce, “Ticârât”, 10.

¹²⁶ İlgili rivayet ve şerhi için bk. Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe*, 548.

¹²⁷ Rivayet için bk. Tirmizî, “Birr”, 58; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 9/114.

¹²⁸ İlgili rivayet için bk. Tirmizî, “Birr”, 57; Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 9/106.

¹²⁹ Aliyyü'l-Kârî, *Cem’u'l-vesâil*, 2/433.

¹³⁰ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 9/114.

¹³¹ Aliyyü'l-Kârî, *Cem’u'l-vesâil*, 2/433-434.

¹³² Tirmizî, “Birr”, 57.

¹³³ Aliyyü'l-Kârî, *Cem’u'l-vesâil*, 2/433-434; *Mirkât*, 9/107.

2.6. Nebevî Fiilin Kerâhetle Vasıflanamaması

Aliyyü'l-Kârî Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) işlediği fiillere kerâhet hükmü verilip verilemeyeceği meselesine de temas etmiştir. Örneğin müellif Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bir kedinin su içebilmesi için bir kabı eğdiğini bildiren¹³⁴ ve Hz. Âişe'nin (radiyallâhu anhâ) Hz. Peygamber (aleyhisselâm) ile kendisinin kedinin su içmiş olduğu bir kaptan abdest aldıklarını ifade eden rivayetler¹³⁵ sebebiyle kedinin içtiği sudan abdest almanın mekruh olmadığını nakletmiştir.¹³⁶ Ayrıca Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) nadiren de olsa ayakta su içtiğinin bilinmesi ve onun mekruh işlemekten münezzehe olması sebebiyle bu fiile mekruh denilemeyeceğini öne sürmüştür.¹³⁷ Şârih farklı bir örnekte abdest alan bir kimsenin bir bez veya mendil ile kurulanmamasının müste-hab olduğunu öne süren bazı âlimlerin sözlerini nakletmiş, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) ömründe –bir kere dahi olsa- yaptığı bilinen bir fiile mekruh denilemeyeceğini bildirmiştir.¹³⁸ Tirmizî Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) abdestten sonra kurulanması ile ilgili rivayetlerin sahîh olmadığını, bazı sahabi ve tâbiîlerin bu fiile ruhsat verdiklerini ifade etmiş, Seyyid Cemâluddîn eş-Şîrâzî'nin¹³⁹ (ö. 926/1520) ise onların böyle bir uygulamayı kendilerinin ortaya çıkardıklarını söylediği nakledilmiştir.¹⁴⁰ Aliyyü'l-Kârî de Seyyid Cemâluddîn'in böyle bir düşüncüyü kendisinin ortaya çıkardığını söylemiş ve Hz. Osmân, Enes b. Mâlik, Hasen b. Ali (radiyallâhu anhum) gibi sahabilerin kendi kendilerine böyle bir fiil ihdâs etmelerinin mümkün olmadığını, aksine onların uygulamasının hadisin bir aslının bulunduğu delalet ettiğini ortaya koymuştur. Ayrıca şârih böyle bir konuda zayıf da olsa bir hadisle amel etmenin, kuvvetli de olsa re'y ile amel etmekten evla olduğunu da sözlerine eklemiştir.¹⁴¹

2.7. Nebevî Fiili Çirkin Görmenin Hükümü

Aliyyü'l-Kârî'nin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilleri ile bağlantılı olarak ele aldığı son konu onun bir fiilinin veya sünnetinin çirkin görülmesi veya ayıplanması ile

¹³⁴ Ahmed b. Ali b. el-Müsannâ et-Temîmî Ebû Ya'la el-Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya'la*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1984), 8/361.

¹³⁵ İbn Mâce, "Tahâret", 32.

¹³⁶ Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu müşkilâti Muvatta'*, 1/283.

¹³⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Cem'ü'l-vesâil*, 1/380-381.

¹³⁸ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/118.

¹³⁹ Tam ismi Cemâluddîn Mirzâ Atâullâh b. el-Emîr Fadlillâh eş-Şîrâzî ed-Deşteki olan sünni muhaddisin kendisine ve amcasına ait *Mişkâtü'l-Mesâbih* nüshalarının bulunduğu ifade edilmiştir. Bk. Muhammed Nizâr Temîm - Heysem Nizâr Temîm, "Mukaddime", *Mişkâtü'l-Mesâbih*, mlf. Hatîb et-Tebrîzî, (Beyrut: Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1996), 1/11 (Dipnot 2).

¹⁴⁰ Bk. Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/118.

¹⁴¹ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkât*, 2/118-119.

ilgilidir. Şârih Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) yemek yedikten sonra üç parmağını (baş, orta ve şahadet parmaklarını) yaladığını bildiren rivayetin¹⁴² şerhinde bahsi geçen mevzuya da temas etmiştir. Konu hakkında öncelikle Hattâbî'nin (ö. 388/998): "Akli bozuk bazı kimseler bu fiili ayıplayarak, parmakları yalamanın çirkin bir fiil olduğunu söylediler. Sanki onlar parmaklarına veya tabaklara bulaşan yemeğin, yediklerinin bir cüzü olduğunu farkında değildirler. Nitekim eğer yedikleri şey çirkin değilse, ellerine bulaşan da çirkin değildir. Öte yandan bu fiil sadece parmakların baş kısımlarını dudakların iç tarafıyla emmekten ibarettir. Hiçbir akıl sahibi de bunda bir sorun olduğunu düşünmez." şeklindeki sözlerine değinmiş ve yemekten sonra parmakları yalamanın pek çok hadis kitabında yer alan rivayetler sebebiyle sünnet olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber bir fiilin veya hâlin Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) ait olduğunu bildiği halde onu ayıplayan veya çirkin gören bir kimsenin küfre gireceğini nakletmiştir.¹⁴³

Müellifin bu tavrını farklı bir örnekte de sergilediği söylenebilir. Tuvalet âdâbı da dâhil olmak üzere hayatın her alanında Sünnet-i Seniyye ile amel etmenin bid'at işlemekten hayırlı olduğunu ifade eden Aliyyü'l-Kârî, bir âlimin tuvalet âdâbını سنة قدره lafzıyla tanımlamasının talihsiz bir söylemden ve ayağının kaymasından ibaret olduğunu belirtmiş, bu tarz sözlerin kulağa hiç hoş gelmediğini ve son derece çirkin olduğunu vurgulamıştır. Hatta bu hususun öneminin: "Eğer bu adam ilmi, güzel hali ve düzgün yordamıyla meşhûr olmasaydı, söyledikleri sebebiyle kendisine çok ağır bir hüküm verilirdi. Nitekim ashâbımız Nebî sallallâhu aleyhi ve selleme mensup bir sünneti çirkin görenin küfre girdiğini açık bir biçimde ifade etmişlerdir. Sünnet ona ait olduğu halde, onu çirkinlikle vasfetmek kişiyi böyle bir vartaya düşürür. Ayrıca bu sözlerini onun sünnetini değil, sünnetin taalluk ettiği işi çirkinlikle vasfladığına hamlederek tevil etmek de mümkün değildir. Eğer bu tevil kabul edilecek olsa bile, sözlerin sahibinden yalnızca küfrü defeder; şenaati, çirkinliği ve edepsizliği onunla bâkî kalır." şeklindeki sözleriyle altını çizen İbn Hacer el-Askâlânî'nin görüşlerini de takrîr etmiştir.¹⁴⁴

Sonuç

Cumhura göre Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilleri şer'î deliller arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin ümmeti belirli bir ölçüde bağlayıcı olduğu konusunda da ittifak edilmiştir. Ancak bu ölçünün şiddeti hem fikhî mezhepler arasında hem de Hanefî Mezhebi içerisinde tartışmalıdır. Özellikle Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) hükmü bilinmeyen ve ibâdât kısmına dâhil olan fiillerinin ümmete

¹⁴² Rivayet için bk. Ebû Dâvûd, "Et'ime", 49.

¹⁴³ Aliyyü'l-Kârî, Cem'u'l-vesâil, 1/281-282.

¹⁴⁴ Aliyyü'l-Kârî, Mirkât, 1/393.

hangi vasıfla sabit olacağı konusu ihtilaf edilen hususların başında gelmektedir. Bu hususta cumhurun görüşünü tercih eden Aliyyü'l-Kârî ümmetin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerine ittibâsının mübah olduğunu ve onun fiillerinin teşrîî nitelikte olduğunu belirtmiştir.

Aliyyü'l-Kârî'nin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) uygulamalarının ümmetin fiillerine tesiri konusundaki görüş ve uygulamalarından hareketle bazı sonuçlara varılabilir. Buna göre ilk olarak müellifin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerini şer'î bir delil olarak gördüğü, istidlâllerinde onun fiillerine sıkça başvurduğu ve Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin Kur'ân'ı beyan niteliğinde olduğunu düşündüğü belirlenmiştir. Ayrıca müellif çeşitli naslar sebebiyle ümmetin Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerine uyması gerektiğini ifade etmiş ve Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) hâricî bir karineden bağımsız olan fiillerinin ümmet için mendûb sayıldığını dile getirmiştir.

Aliyyü'l-Kârî bazı karineler ile birlikte Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiillerinin ümmete taalluk eden hükmünün değişkenlik gösterebileceğine değinmiş ve onun uygulamalarından bunların Kur'ân'ı beyan, emir, nehiy, terksiz muvâzabe, mutlak muvâzabe, terk ile birlikte çoğunlukla uygulama şeklinde muvâzabe, terk, yapmayı uyarma ve yapmayı uyarmama olarak toplanabileceği anlaşılmıştır. Diğer zikredilen karinelerin bazılarının bir araya gelmesinin mümkün olduğu ve bu durumun fiillerin hücciyet kuvvetini etkilediği de tespit edilmiştir.

Müellifin bahsi geçen karinelerin etkisi konusundaki uygulamalarından çeşitli prensipler ortaya çıkmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiili, sübûtu kat'î olan nasla emredilen bir hükmü beyan niteliğindeyse, fiil ümmete farz olur. Bu hususta Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) terksiz muvâzabesi ve fiili yapmayanları uyarması gibi unsurlar da fiilin farziyetini gösteren farklı karineler olarak değerlendirilmektedir.

Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiili, sübûtu zannî olan nasla emredilen bir hükmü beyan niteliğindeyse fiil ümmete vâcip olur. Bir önceki maddede olduğu gibi bu durumda Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) terksiz muvâzabesi ve fiili yapmayanları uyarması gibi karineler fiilin vâcip olduğuna delil sayılmıştır. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) emrettiği bir hükmü muvâzabe ile uygulaması da fiilin ümmete vâcip olduğunun göstergesidir. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) emrettiği bir hükmü yapmayanları uyarması da fiilin vücûbiyetini göstermektedir. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) ve Hulefâ-i Râşidîn'in muvâzabesi de hükmün uygulanmasının vâcip olduğuna delil sayılmıştır.

Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) terksiz muvâzabesi fiilin vücûbuna, nadiren terk etmekle birlikte çoğunlukla uygulaması ise fiilin sünnet-i müekkele olduğuna delil gösterilmiştir. Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) terksiz muvâzabesi ile birlikte fiili yapmayanları uyarmaması fiilin sünnet olduğuna delil sayılmıştır. Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiili bazen terk etmekle birlikte çoğunlukla uygulaması anlamındaki muvâzabe fiilin sünnet olduğuna delalet etmektedir.

Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiili bazen terk etmesi, bazen de uygulaması fiilin müstehab olduğuna delalet etmektedir. İstihbâb, Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) doğrudan uygulaması ile bilinebileceği gibi takrîri ile de tespit edilebilir. Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bir fiili terk ettiğinden daha çok uygulaması fiili yapmanın daha faziletli olduğunu göstermektedir.

Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) nadir olan fiili, uygulamanın caiz olduğuna delil sayılmıştır. Aynı şekilde Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bir fiili terk etmesi de terkin cevazına delil gösterilmiştir. Bunlara ek olarak bir fiilin cevazının nebevî takrîr ile de anlaşılabilceği ifade edilmiştir. Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) yasakladığı bir fiili işleme, yasağın tenzihî nitelikte olduğuna, fiilin de caiz olduğuna delil sayılmıştır. Müellifin uygulamalarından son olarak Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) işlediği bir fiilin mekruh olamayacağı, onun fiillerinden birini ayıplamanın ise bir küfür sebebi olduğu anlaşılmalıdır.

Aliyyü'l-Kârî'nin ve sair Hanefî ulemasının değerlendirmeleri, onların nazarında Sünnet'in ehemmiyetinin anlaşılmasına da olanak sağlamaktadır. Zira onlar Sünnet'in sadece "sevâp kazanmak" veya "sevâbın ziyâdesi" için tayin edilmediğini ortaya koymuşlar, sünnetlerin büsbütün terk edilmesinde bir beis olmadığı şeklindeki vehme dayalı düşüncelerin aksini ispat etmişlerdir. Özellikle beyan konusundaki uygulamalarıyla Kur'ân ve Sünnet'in tefrîk edilmesinin doğru olmadığını, Kur'ân ile birlikte Sünnet'in yani Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) söz, fiil ve takrîrlerinin de hükme medar olduğunu gözler önüne sermişlerdir.

Hanefîler doğrudan Sünnet'e ait olan nasların yanı sıra Sünnet'e ilhak ettikleri diğer delillerle de amel etmeye gayret göstermişlerdir. Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fiilleri konusundaki görüş ve uygulamaları, onların bu tavırlarına açık bir örnek niteliğindedir. Aliyyü'l-Kârî'nin Hanefîlerin temel prensiplerini sahip olduğu geniş bilgi birikimi ile sistematik bir biçimde uyguladığı ve fiillerin hükme tesirini detaylı bir şekilde inceleyerek beyan ettiği tespit edilmiştir. Böylece Hanefî usûlünde teorik olarak ele alınan bir konunun pratiğe nasıl yansıdığını sistemli bir biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda müellifin Hiz. Peygamber'in (aleyhisselâm) ictihâdı ve vahyin kapsamı konusundaki görüş ve uygulamalarının da aynı yöntemle incelenmesi ilmî bir gerekliliktir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler./The authors declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler./The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions: Çalışmanın Tasarlanması/Conceiving the Study: MFTD (%80), MÖ (%20), Veri toplanması/Data collection: MFTD (%80), MÖ (%20), Veri Analizi/Data Analysis: MFTD (%80), MÖ (%20), Makalenin Yazımı/Writing up: MFTD (%80), MÖ (%20), Makale Gönderimi ve Revizyonu/Submission and Revision: MFTD (%80), MÖ (%20).

Kaynakça

- Abdulazîz el-Buhârî, Alâuddîn b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfu'l-esrâr şerhu Usûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1997.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân. *Cem'u'l-vesâil fi şerhi's-Şemâil*. thk. Muhammed b. Riyâd el-Ahmed. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2017.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân. *Fethu Bâbi'l-Înâye bişerhi Kitâbi'n-Nukâye -Kitâbu't-Tahâre-*. thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2005.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân. *Fethu bâbi'l-inâye fi şerhi Kitâbi'n-Nukâye fi'l-fikhi'l-Hanefî*. thk. Ahmed Ferîd el-Mizyedî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân. *Mirkâtu'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*. thk. Cemâl İtânî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân. *Şerhu Müsnedi Ebî Hanîfe*. thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân. *Şerhu müşkilâti Muvattai'l-İmâm Mâlik b. Enes*. thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2004.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân. *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker fi mustalahâti ehli'l-eser*. thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Beyrut: Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, ts.
- Aliyyü'l-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân. *Şerhu's-Şifâ*. thk. Abdullâh Muhammed el-Halîlî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.

- Aliyyü'l-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân. *Tavdîhu'l-mebânî ve tenkîhu'l-meânî şerhu Muhtasari'l-Menâr*. thk. İlyas Kâblân. Beyrut: Dâru Sâdir, 2006.
- Âmidî, Ebu'l-Hasen Seyfuddîn Ali. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. thk. Abdurrezzâk Afîfî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, ts.
- Aygün, Dursun. “Hz. Peygamberin Fiil ve Taktirlerinin Delil Değeri”. *Diyanet İlmi Dergi* 32/3 (1996), 107-128.
- Aynî, Bedruddîn Mahmud b. Ahmed el-Hanefî. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed el-Hanefî. *Nuhabu'l-Efkâr fî Tenkîhi Mebânî'l-Ahbâr fî Şerhi Meânî'l-Âsâr*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm. 19 Cilt. Katar: Vizâratu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2008.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî. *et-Takrîr li Usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*. thk. Abdusselâm Subhî Hâmid. 8 Cilt. Kuveyt: Vizâratu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 2005.
- Bakkal, Ali. “Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri Hakkında Bir Değerlendirme”. *İslam ve Yorum Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*. haz. Fikret Karaman. 39-57. Malatya: TDV Yayınları, 2017.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Musa el-Horasânî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh. *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillâh ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Dimaşk: Dâru Tûki'n-Necât, 2001.
- Cengiz, Mehmet – Çeker, Orhan. “Mütakellimîn (Şâfiyye) Usûlünde Beyân Nazariyesi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 1-38.
- Dârakutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer. *Sünenü'd-Dârakutnî*. thk. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2004.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed. *el-Esrâr fî'l-usûl ve'l-furû' fî takvîmi edilleti'ş-Şer'*. thk. Mahmûd Tevfik Abdullâh. 4 Cilt. Umman: Vizâratu'l-Evkâf ve'ş-Şuûn ve'l-Mukaddesâti'l-İslâmiyye, 1999.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed. *Takvîmu'l-edille fî usûli'l-fikh*. thk. Halîl Muhyiddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Ğudde, Abdulfettâh. “Mukaddime”. *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker*. mlf. Ali el-Kârî. 1/9-117. Beyrut: Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, ts.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî. Ahmed b. Ali b. el-Müsannâ et-Temîmî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selîm Esed. 8 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1984.

- Ebü'l-Fazl ed-Dimyâtî. "Mukaddime". *Şerhu müşkilâti Muvattai'l-İmâm Mâlik b. Enes*. mlf. Aliyyü'l-Kârî. 1/7-111. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2004.
- Fahru'l-İslâm el-Pezdevî, Ebu'l-Hasen Ebu'l-Usr Ali b. Muhammed b. el-Huseyn b. Abdilkerîm. *Kenzu'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*. Karaçi: Mir Muhammed Kütübhan-e-i Merkez-i İlm ve Edeb, ts.
- Fenârî, Muhammed b. Hamza. *Fusûlu'l-Bedâi' fi Usûli's-Şerâi'*. thk. Muhammed Hasan İsmail. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî. *el-Menhûl min Ta'likâti'l-Usûl*. thk. Muhammed Hasen Heytû. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1998.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî. *el-Müstesfâ*. thk. Muhammed Abdusselâm Abduşşâfi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Güleç, Hasan. "Delil Olarak Hz. Peygamberin Fiilleri". *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1995), 67-78.
- Hindî, Ebû Abdillâh Safiyyuddîn Muhammed el-Urmevî. *Nihâyetu'l-Vusûl fi Dirâyeti'l-Usûl*. thk. Sâlih b. Süleymân el-Yûsuf. 9 Cilt. Mekke: el-Mektebetu't-Ticâriyye, 1996.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin Ömer b. Abdulaziz b. Ahmed. *Reddu'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 14 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Kitâbu'l-musannefi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, h. 1409.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak. *Sahîhu İbn Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1975.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Melek, Abdüllatîf b. Firişte. *Şerhu Menâri'l-envâr fi usûli'l-fikh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1891.
- İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdilvâhid el-Hanefî. *Şerhu Fethi'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Kalaç, Rıdvan. "Hz. Peygamber'in Fiillerinin Teşrîh Değeri -Bedruddin el-Makdisî Örneği-". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2020), 215-229.
- Karadağ, Bekir. "Hanefî Fıkıh Kaynaklarında Hükme Delalet Etmesi Açısından Hz. Peygamber'in Dini Nitelikli Bir Fiile Devamı (Muvâzabe)". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 19/2 (2019), 553-569.
- Kâkî, Kıvâmuddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Hucendî. *Câmiu'l-esrâr fi şerhi'l-Menâr*. thk. Fazlurrahmân Abdulğafûr el-Efğânî. 5 Cilt. Mekke: Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, 2005.

- Kâsım b. Kutluboğa, Ebu'l-Adl Zeynuddîn (Şerefüddîn). *Hulâsatu'l-efkâr şerhu Muhtasari'l-Menâr*. thk. Hâfız Senâullâh ez-Zâhidî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2003.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemu'l-müellifîn*. 13 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Müsennâ, ts.
- Kutlay, Halil İbrahim. *el-İmâm Aliyyü'l-Kârî ve eseruhu fi ilmi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987.
- Muhammed Nizâr Temîm – Heysem Nizâr Temîm. “Mukaddime”. *Mişkâtü'l-Mesâbih*. mlf. Hatîb et-Tebrîzî. 1/5-12. Beyrut: Şirketu Dâri'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1996.
- Muhibbî, Muhammed el-Emîn b. Fadlillâh el-Ulvânî. *Hulâsatu'l-eser*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- Nemle, Abdulkerîm b. Ali b. Muhammed. *el-Mühezzeb fi ilmi usûli'l-fikhi'l-mukâren*. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Şirinov, Rufet. *Ali el-Kârî ve Şerh Metodu (Mirkâtü'l-Mefâtih Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsu'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ el-Gırnâtî. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen. 7 Cilt. Kahire: Dâru İbn Affân, 1997.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidu'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-evsat*. thk. Târik b. İvadullâh ve Abdulmuhsin b. İbrahim. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Ünal, İsmail Hakkı. “Hanefî Usulcülere Göre Hz. Peygamber'in Fiilleri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (1997), 191-199.
- Üsmendî, Ebu'l-Feth Alâuddîn Muhammed b. Abdilhamîd b. Hüseyin es-Semerkindî. *Bezlu'n-nazar fi'l-usûl*. thk. Muhammed Zekî Abdalberr. Kahire: Mektebetu Dâri't-Turâs, 1992.
- Zirikî, Ebû Ğays Muhammed Hayruddîn b. Mahmûd ed-Dımaşkî. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.